Plain Language

Marleen Suvi. Falling in love with him. Õli lõuendil. 2022

Õiguskantsleri aasta

1. september 2025 – 31. august 2026

Hea lugeja

Mina olen Eesti õigus-kantsler Ülle Madise.

Ma saan iga päev inimestelt kirju.

Mulle kirjutavad väga erinevad inimesed:

- lapse-vanemad,
- hoolde-kodu elanikud,
- kaitse-väe aja-teenijad,
- vangid,
- puuetega inimesed,

- ette-võtjad,
- pagulased Ukrainast
- ja paljud teised.

Kõik kirjad on mure-kirjad.

Inimesed kirjutavad juhtumitest,
kus nendega käituti eba-õiglaselt.

Näiteks:

- inimene ei saanud arsti-abi,
- inimene jäi ilma toetusest,
- oma-valitsus ei hooli oma inimestest,
- ametnikud on eba-viisakad,
- kohtu-asjad võtavad liiga kaua aega,
- maksud on liiga kõrged,
- valve-kaamerad jälgivad inimesi ilma põhjuseta
- ja palju muud.

Mina ja ametnikud,
kes minu juures töötavad,
uurime:
kas need juhtumid olid eba-õiglased
ka seaduse järgi?

Meie saame aidata ainult seaduse järgi.

Kui keegi on seaduse vastu eksinud,
siis peab ta oma vea parandama.

Mõni-kord ei olegi seadust rikutud:
on vaid tülid ja inetu käitumine.

Mis on seadus?

Seadus on kokku-lepe:
seaduse tegijad lepivad kokku,
mida tohib teha ja mida mitte.

Siis panevad nad selle seadusesse kirja.

Näiteks:
autot võib juhtida inimene,
kellel on auto juhtimise luba.

Seadusi mõtlevad välja ministrid ja ametnikud.

See-järel arutatakse seadusi Riigi-kogus.

Kõige tähtsam seadus on Põhi-seadus.

Kõik teised seadused tuleb teha Põhi-seaduse järgi.

Seadused peavad kaitsma inimesi.

Põhi-seadus ütleb:
tuleb hoolega hoida kõiki inimesi,
kes elavad Eestis
ja kõiki Eesti kodanikke välis-maal.

Iga seadus peab olema selline,
et kõik inimesed saaksid sellest aru ühte-moodi.

Peab olema lihtne mõista,
mis on seaduse järgi lubatud
ja mis on keelatud.

Mõni seadus ei ole kahjuks kõige aru-saadavam.

Mõni seadus takistab ette-võtlust.

Näiteks:
plastikust kork peab olema piima-paki või pudeli küljes kinni.

Nii ei kao kork ära,
see ei saasta loodust.

Aga:
sellist korki on raskem avada.

Sellise korgi tegemiseks läheb vaja rohkem plastikut
kui tavalise korgi puhul.

Kas see seadus tegelikult on loodusele või inimestele kasulik?

Sellised seadused on sündinud headest soovidest.

Tegelikult ei tee need elu paremaks.

Seaduse tegemiseks ei piisa ainult ilusast mõttest.

Seadus peab olema mõistlik ja õiglane
kõikide inimeste suhtes.

Kahjuks ei ole seaduste tegijad sellega alati arvestanud,
ei Eestis ega Euroopas.

Mõni seadus vajab parandamist või muutmist.

Siis lisatakse seadusele seletus-kiri.

Seal on kirjas:
mis on uues seaduses teist-moodi
kui vanas seaduses.

Seletus-kiri peab olema lühike.

Seletus-kiri ei ole sama mis seadus:
reeglid on täpselt kirjas ainult seaduses.

Ma tänan Riigi-kogu liikmeid ja ametnikke,
kes on aidanud seadusi muuta
ja õiglasemaks teha.

Inimeste jälgimine

Mõned inimesed ootavad,
et nende elu oleks täiesti turvaline.

Nad tahavad,
et seadusi ja kohustusi oleks rohkem.

Nad tahavad,
et ametnikud kontrolliksid ja karistaksid teisi inimesi.

Nad tahavad,
et valve-kaamerad oleksid igal pool,
sest siis ei julge mitte keegi halvasti käituda.

Teised inimesed kaebavad,
et valve-kaameraid on liiga palju.

Nad ütlevad:
inimesi ei tohi pidevalt jälgida ega jälitada.

Kuidas on õige?

Valve-kaameraid tohib kasutada siis,
kui on vaja mõni kurja-tegija kätte saada.

Seda lubab ka Põhi-seadus.

Tavalisi inimesi,
kes pole midagi valesti teinud,
ei tohi ilma põhjuseta jälgida ega jälitada.

Inimesi ei saa iga väikse eksimuse pärast karistada.

Kui valve-kaamera on avalikus kohas,
siis ei ole see inimeste jälitamine.

Liiga palju dokumente

Ette-võtjad kaebavad,
et ametnikud nõuavad neilt liiga palju dokumente.

Seadus ütleb:
kõik ette-võtjad peavad tõestama,
et nad tegutsevad õigesti
ja seaduste järgi.

Selleks peavad nad esitama ametnikele teatud dokumente:

- tõendeid,
- kinnitusi,
- lubade taotlusi,
- aru-andeid
- ja palju muud.

Mõni-kord on selliseid dokumente liiga palju.

Nende täitmine on keeruline ja võtab aega.

Ametnikud vastavad alles mitme nädala pärast.

Mõni-kord peavad ametnikud kontrollima,
kas tegelikult on ka nii,
nagu dokumendis kirjas.

Mõne dokumendi puhul pole aru saada,
miks seda üldse vaja on.

Võib juhtuda,
et dokumentide täitmine ja kontrollimine
võtab liiga palju aega.

Võib juhtuda,
et töö tegemiseks aega ei jäägi.

Kui dokumente on palju,
nende täitmine võtab liiga palju aega
(ja nende vajalikkus on kahtlane),
öeldakse: **bürokraatia**.

Kõikidel reeglitel ja seadustel,
mida ette-võtjad peavad täitma,
peab olema kindel põhjus ja kasu.

Mina soovitan ette-võtjatega läbi arutada,
millised seadused ja reeglid on mõistlikud
ja milliseid tuleb muuta.

Tehis-aru tehtud tekstid

Tehis-aru – programm arvutis või nuti-seadmes,
mis oskab kiiresti infot leida
ja tekste kirjutada.

Tehis-aru õpib uusi asju väga kiiresti,
kiiremini kui inimene.

Tehis-arud on näiteks: ChatGPT, Claude ja Gemini.

Tehis-aru kohta öeldakse ka: **tehis-intellekt**.

Paljud inimesed kasutavad oma töös tehis-aru.

Tehis-aru teeb inimeste töö lihtsamaks.

Aga:
tehis-aru võib teha vigu.

Tehis-aru ei saa alati seadustest õigesti aru.

Tehis-aru tekstid tuleb alati korralikult üle kontrollida.

Tehis-aru tekstid on liiga pikad.

Kui inimesel on mure,
peab ta sellest ametnikule ise kirjutama.

Ta ei peaks laskma seda kirjutada tehis-arul.

Inimene teab ju ise kõige paremini,
mis tal mureks on
ja milles tal abi on vaja.

Seda ei tea mitte ükski tehis-aru
või ametnik.

Ametnikud ei pea lugema pikki tekste,
mille on kirjutanud tehis-aru.

Ka ametnikud peavad olema ette-vaatlikud,
kui nad kasutavad oma töös tehis-aru.

Tehis-aru on töö-vahend,
see ei ole reeglite seadja.

Inimene peab ise tehis-aru juhtima.

Inimene ei tohi tehis-aru liiga palju usaldada.

Alati tuleb kontrollida,
kas tehis-aru sai asjadest õigesti aru.

Inimesel peab alati olema õigus öelda,
kui tema arvates on tehis-aru teinud vea.

Inimene peab ise mõtlema ja vastutama.

Eba-viisakus

Möödunud aastal märkasin,
et inimesed on muutunud eba-viisakamaks.

Inimesed pahandavad rohkem kui varem
ametnike, arstide ja õpetajate peale.

Ametnikud, arstid ja õpetajad on samuti eba-viisakad,
kui inimesed nendega pahandavad.

Mõni-kord ollakse eba-viisakad ka nendega,
kes ise on lahked ja viisakad.

See ei ole õige.

Ma mõtlen tihti:
miks on inimesed järjest eba-viisakamad?

Miks on mure-kirjades aina rohkem kaebusi
inetu käitumise kohta?

Võib-olla tuleb see ühis-konna ärevusest.

Uudistes räägitakse väga palju sõjast
ja sõja-ohust.

Inimestel on hirm.

Hirm ei lase inimesel rahulikult otsustada.

Hirm ei lase inimesel teisi usaldada.

Kui inimesel on hirm,
ei ole ta mitte millegagi rahul.

Kui inimesel on hirm,
ei julge ta oma elu elada.

Me kõik peaksime mõtlema,
kuidas üks-teist aidata
ja vähem hirmu tunda.

Me kõik peaksime olema sõbralikumad ja inimlikumad.

Nii ametnikud kui ka tavalised inimesed.

Iga päev toimub toredaid sündmusi.

Me peaksime rohkem rääkima headest asjadest.

Loe,
missuguseid muresid lahendasime möödunud aastal!

Inimeste isiklikud andmed ja tehis-aru

Eesti on digi-riik.

See tähendab:
suur osa dokumentidest ja andmetest on internetis.

Iga inimese kohta on kogutud palju andmeid.

Andmeid aitab uurida tehis-aru.

Ameti-asutustel on teada ka inimeste isiklikud andmed.

Inimese isiklikud andmed on näiteks:

- kus ta elab,
- millistes koolides ta on käinud,
- kus ta töötab,
- kas tal on mõni puue või haigus,
- kes on tema pere-liikmed,
- kui suur on tema varandus ja sisse-tulek.

Isiklikke andmeid ei ole vaja kõigiga jagada.

Õigus-kantsler ütles:

Andmeid ei tohi koguda igaks juhuks.

Andmete kogumiseks peab olema põhjus.

Inimeste isiklikke andmeid tohivad näha ainult need ametnikud,
kellel on neid oma töö jaoks vaja.

Näiteks:
Ametnik peab teadma inimese puuet ja sisse-tulekut,
et määrata talle toetust.

Tehis-aru aitab tõesti andmeid koguda ja uurida,
aga seda tohib kasutada ainult nii,
et inimeste isiklikud andmed oleksid kaitstud.

Tehis-aru on uus asi,
selle kasutamist ei ole veel seadustesse kirjutatud.

Ametnikud ja Riigi-kogu peavad arutama:

- Kui palju tohib tehis-aru kasutada?
- Milliseid andmeid tohib avalikult jagada?

Millal võivad olla inimeste andmed ohus?

Orto-fotod

Orto-fotod on maastiku-fotod,
mida pildistatakse kõrgelt õhust.

Näiteks: drooniga või lennukilt.

Orto-fotod on väga täpsed.

Neid kasutatakse maa-kaartide tegemisel.

Näiteks: Maa-ameti kaardid.

Mõned inimesed ei taha,
et nende kodu-hoov oleks orto-fotodel kõigile näha.

Näiteks: pesu-nöör, lapse-vanker ja teised asjad.

Õigus-kantsler ütles:

Täpseid orto-fotosid on vaja koguda,
aga neid ei tohi näha saada iga-üks.

Metsa-kaamerad ja raja-kaamerad

Metsades on palju kaameraid,
mis salvestavad loomade liikumist.

Nii saab teada,
millised loomad metsas elavad
ja kui palju neid on.

Mõni-kord pildistab kaamera ka inimesi,
kes on seenel või marjul
või jalutavad metsas.

Õigus-kantsler ütles:

Kui raja-kaamera või metsa-kaamera on pildistanud inimest,
tuleb need fotod kustutada.

Geeni-doonori andmed
pärast tema surma

Eestis on paljud inimesed geeni-doonorid.

Geeni-doonor on inimene,
kes on nõus,
et teadlased uurivad tema geene.

Selleks tuleb anda vere-proov
ja sõlmida leping.

Kui inimene lubab oma geene uurida
oma laste tervise huvides,
siis saavad ka tema lapsed tema geeni-andmeid näha.

Kui inimene ei ole andnud luba
oma geeni-andmeid avalikustada,
siis jäävad tema geeni-andmed
pärast tema surma
saladuseks.

Isegi tema lapsed ei saa teada,
kas nende vanem oli geeni-doonor
ja millised on tema geeni-andmed.

Panga-konto välja-võte

Õigus-kantsler sai teate,
et liiga paljud ametnikud võivad vaadata
inimeste panga-konto andmeid.

Õigus-kantsler ütles:

Ametnik tohib näha inimese panga-konto andmeid ainult siis,
kui see on tema tööks vajalik.

Tuleb täpselt määrata,
millistel ametnikel on õigus inimese panga-konto andmeid vaadata.

Samuti tuleb otsustada,
milliseid inimese panga-konto andmeid tohib salvestada.

Ala-ealiste andmed

Seadus ütleb:
kui mõni laps vajab abi,
tuleb sellest teatada laste-kaitsele.

Laste-kaitse töötaja näeb lapse isiklikke andmeid:

- kus ta elab,
- kus ta õpib,
- kes on ta pere-liikmed,
- kas tal on mõni puue või haigus,
- kas ta on seadust rikkunud.

Laste-kaitse töötaja võib saata need andmed
politseile või kohtule,
kui selleks on põhjus.

Õigus-kantsler ütles:

Laste isiklikke andmeid tuleb kaitsta sama-moodi
nagu täis-kasvanute isiklikke andmeid.

Laste andmeid võivad näha ainult need ametnikud,
kellel on neid vaja oma tööks.

Tehis-aru ei saa otsustada,
milline on lapse olu-kord päriselt.

Hinnangu peab andma inimene – laste-kaitse töötaja.

Puuetega inimeste õigused

Õigus-kantsler kontrollib,
kas kõik, mis Eestis toimub,
on tehtud õigesti ja seaduste järgi.

Eesti õigus-kantsler on Ülle Madise.

Eesti kõige tähtsam seadus on põhi-seadus.

Kõik teised seadused peavad olema tehtud põhi-seaduse järgi
ja põhi-seadusega sobima.

Kõik inimesed peavad seadusi järgima,
eriti ametnikud.

Õigus-kantsler kaitseb ka laste ja puuetega inimeste õigusi.

Puuetega inimestel peavad olema samad õigused ja vabadused,
nagu on teistel inimestel.

Kui puuetega inimeste õigusi rikutakse,
saab sellest teatada õigus-kantslerile.

Õigus-kantsler saab rikkujatele selgitada,
mida nad on teinud valesti
ja kuidas teha õigesti.

Õigus-kantsleri soovitusi tuleb võtta tõsiselt.

Möödunud aastal sai õigus-kantsler 110 teadet,
et puuetega inimeste õigusi on rikutud.

Suurem osa teadetest olid koolis käimise või toetuste kohta.

Mõned teated olid ka halva suhtumise kohta
puuetega inimestesse.

Loe, mida tegi õigus-kantsler Ülle Madise

möödunud aastal puuetega inimeste heaks!

Puuetega inimeste nõu-koda

Õigus-kantslerile annab nõu puuetega inimeste nõu-koda.

Nõu-koja liikmeteks on puuetega inimesed
ja nende esindajad.

Iga 4 aasta järel valitakse nõu-kotta uued liikmed.

3 aastat tagasi alustas tööd uus nõu-koda,
kus on 31 inimest.

Viimasel aastal kogunes nõu-koda 2 korda.

Sel aastal oli 2 teemat:

- Miks puuetega inimestel on raske tööd leida?
- Kuidas tehis-aru võib muuta puuetega inimeste elu?

Miks puuetega inimestel on raske tööd leida?

Eestis on töö-puudus üsna väike.

See tähendab,
et meil on vähem töötuid
kui teistes riikides.

Kui inimesel on puue või vähenenud töö-võime,
on tal tööd leida raske.

Ka teistes riikides on sama-moodi:
töö-puudus on suurem puuetega inimeste seas.

Paljudes riikides tehakse soodustusi,
et puuetega inimesed saaksid lihtsamini tööle.

Ka Eestis on sellised soodustused olemas.

Kui firma võtab tööle puudega inimese,
saab ta sellest kasu:

- firma peab maksma vähem makse,
- firma saab palga-toetust.

Siiski ei julge paljud firmad puuetega inimesi tööle võtta.

Kui puudega inimene asub tööle,
saab ta taotleda toetavaid teenuseid.

Väga tihti ei ole selge,
missuguseid teenuseid on võimalik saada
või missugusest asutusest neid tuleb küsida.

Hea näide Eestist

Kiviõli linn asub Ida-Virumaal.

Seal on tehas,
kus 30% töötajatest on tervise-kahjustuse või puudega.

See on nii selle-pärast,
et Kiviõlis on vähe töö-võimelisi inimesi.

Selle tehase juhid teavad:
lihtsam on teha kohandusi puuetega inimestele
kui oodata täiuslikke töötajaid.

Puuetega inimesed võivad olla aeglasemad,
aga töö saab tehtud.

Toredam on ju käia tööl ja teenida raha
kui igavleda kodus ja elada toetustest.

Näited teistest riikidest

Saksamaal peab igas firmas,
kus töötab vähemalt 20 inimest,
olema eri-vajadustega töötajaid 5%.

Näiteks:

Kui töötajaid on kokku 20,
peab neist olema eri-vajadusega vähemalt 1 inimene.

Kui töötajaid on kokku 100,
peab neist olema eri-vajadusega vähemalt 5 inimest.

Prantsusmaal ja Itaalias peab sellises firmas
olema eri-vajadustega töötajaid 6%.

Kui suur firma ei võta tööle eri-vajadustega inimesi,
peab ta maksma trahvi.

Eestis ei saa sellist seadust teha.

Meil on suuri firmasid vähe.

Meil on enamik firmadest väikesed firmad,
kus töötab vähem kui 10 inimest.

Suurem osa inimestest töötabki sellistes väikestes firmades.

Kuidas teha nii,
et puuetega inimesed saaksid lihtsamini tööd leida?

Eesti majanduses on olulised keskkonna-hoid ja kliima-muutused.

Tegelikult on sama tähtis,
et inimesed saaksid käia tööl.

Tarbija mõjutamine

Paljud inimesed eelistavad osta kaupa,
mis on toodetud õiglaselt.

See tähendab:

- inimestele makstakse nende töö eest palka,
- kauba valmistamisel ei kahjustata loodust.

Mõned inimesed tahavad toetada puuetega inimesi.

Nad ostavad ainult sellist käsi-tööd,
mille on teinud puuetega inimesed.

See on hea võimalus puuetega inimeste organisatsioonidele,
kus tehakse käsi-tööd.

Nad peavad rohkem reklaamima,
et nende kauba on teinud puuetega inimesed.

Käsi-tööna valmistatud asju saab müüa,
saadud raha eest saab inimestele palka maksta.

Puuetega inimeste nõu-koda arvas:
inimesed peaksid oma eri-vajadustest rohkem rääkima.

Kui inimene läheb töö-vestlusele,
peab ta ausalt rääkima:

- mida ta oskab teha ja mida mitte,
- missugust abi tal vaja on.

Siis on ka firmal lihtsam inimesele tööd leida.

Kuidas tehis-aru võib muuta puuetega inimeste elu?

Viimastel aastatel kasutatakse tehis-aru järjest rohkem.

Tehis-aru on arvuti-programm,
mis töötab nuti-seadmetes.

Näiteks: arvutis ja nuti-telefonis.

Tavaliselt kasutatakse tehis-aru

- info otsimiseks internetist,
- andmete uurimiseks,
- tekstide kirjutamiseks,
- tõlkimiseks.

Tehis-aru oskab leida rohkem infot kui inimene.

Tehis-aru õpib väga kiiresti,
kiiremini kui inimene.

Alati ei saa olla kindel,
kas tehis-aru räägib tõtt või valetab.

Selle-pärast tuleb alati üle kontrollida,
kas tehis-aru on teinud kõik õigesti.

Tehis-aru kasutatakse palju igal pool,
kus on vaja täpseid masinaid ja seadmeid.

Näiteks: haiglad, sõja-vägi.

Tulevikus kasutatakse tehis-aru veelgi rohkem.

Tehis-aru saab kasutada ka uute süsteemide välja mõtlemiseks.

See teeb inimeste töö lihtsamaks.

Tulevikus võib tehis-aru teha otsuseid
ka eri-vajadustega inimeste jaoks.

Näiteks:

- toetuste arvutamine,
- puude raskus-astme tuvastamine,
- abi-vajaduse hindamine.

Puuetega inimeste nõu-koda ütles:
uued süsteemid peavad algusest peale arvestama
puuetega inimeste õiguste ja vajadustega.

Kui tehis-aru teeb mõne otsuse,
peab päris inimene selle üle kontrollima.

Näiteks: ametnik.

Loe,
missuguseid puuetega inimeste muresid
lahendas õigus-kantsler möödunud aastal!

Ligi-pääs ruumidele ja teenustele

Panga-teenused

Pangad uuendavad oma teenuseid pidevalt.

Tavaliselt on pärast uuendamist
teenuste kasutamine lihtsam.

Kui inimesel on mõni eri-vajadus,
ei pruugi talle kõik uuendused sobida.

Mure:

Puudega inimene maksis oma arveid teatud panga-teenuse kaudu.

Pank lõpetas selle teenuse pakkumise.

See puudega inimene ei kasuta internetti.

Ta ei saanud enam oma arveid maksta.

Pank pakkus:
tulge panga kontorisse arveid maksma.

Aga:
panga kontoris on arvete maksmine kallim kui internetis.

Õigus-kantsler selgitas:
Pangad pakuvad ka odavamaid teenuseid.

Õigus-kantsler ütles Eesti Panga-liidule:
panga töötajad peavad tutvustama inimestele kõiki teenuseid,
mida pank pakub.

Panga teenused peavad olema inimesele võimalikult mugavad ja odavad.

Igale inimesele tuleb pakkuda selliseid teenuseid,
mis sobiksid talle kõige paremini.

Inimene peab teadma,
missuguseid teenuseid pank pakub.

Siis saab ta valida endale sobiva teenuse.

Abi-koer kino-saalis

Abi-koerad ja juht-koerad on koerad,
kes aitavad puudega inimesi.

Juht-koer aitab pimedal inimesel õiges suunas liikuda.

Juht-koer annab inimesele märku,
kui tee peal on takistus.

Mure:

Pime inimene tahtis oma juht-koeraga kinno minna.

Tal ei lubatud koera kino-saali kaasa võtta.

Kinos oli reegel:
koerad on kinos keelatud.

Õigus-kantsler selgitas:
Juht-koer ei ole tavaline koer.

Juht-koer teeb tööd:
ta on inimese abistaja.

Pime inimene peab saama oma juht-koera kaasa võtta
igale poole,
isegi kinno.

See kino muutis oma reegleid.

Pime inimene tohib nüüd oma juht-koera kino-saali kaasa võtta.

Eesti Rahvus-ring-hääling (ERR)

ERR-il on 3 tele-kanalit:

- ETV
- ETV2
- ETV+

ERR-i reeglites on kirjas:
need tele-saated,
mis on tehtud ERR-is,
peavad olema ligi-pääsetavad ka kuulmis-puudega inimestele.

See tähendab:
tele-saatel peavad olema subtiitrid või viipe-keelne tõlge.

Õigus-kantsler uuris:
kas ERR-i saated on piisavalt ligi-pääsetavad?

Selgus, et viimase 5 aasta jooksul
on viipe-keele tõlkega saateid aina rohkem.

Tulevikus tehakse selliseid saateid veel rohkem.

Ka Riigi-kogu seadus ütleb:
tele-saated tuleb muuta ligi-pääsetavaks järk-järgult.

Valesti parkimine

Mure:

Puudega inimese kodu hoovis on parkimise reeglid,
aga paljud auto-juhid pargivad oma autod valesti.

Autosid on palju
ja kõik autod ei mahu parkimis-kohtadele ära.

Valesti pargitud auto takistab liikumist.

Eriti raske on liikuda talvel,
kui hoovis on ka lume-hanged.

Õigus-kantsler kirjutas Tallinna linna-peale:
Tuleb teha nii,
et kõik auto-juhid pargiksid oma autod õigesti.

Pargitud auto ei tohi inimeste liikumist takistada.

Tallinna abi-linna-pea kirjutas õigus-kantslerile:
Tallinnas ehitatakse varsti uued parkimis-majad
nendesse linna-osadesse,
kus on palju suuri korter-maju.

Näiteks: Lasnamäe, Mustamäe, Õismäe.

Kui autod pargitakse parkimis-majja,
siis ei ole enam hoovis nii palju autosid
ja inimestel on mugavam liikuda.

Sotsiaal-kindlustus ja sotsiaal-hoole-kanne

Saatja kooli-teel

Mure:

Puudega laps käis koolis.

Kooli ja koju sõitis ta bussiga.

Ühel päeval käitus laps bussis halvasti.

Tema käitumine oli teistele ohtlik.

Bussi-firma ütles:
See laps ei tohi enam üksinda bussiga sõita.

Sellel lapsel peab olema kaasas saatja või tugi-isik.

Lapse vanem kirjutas linna-valitsusele:
palun leidke minu lapsele saatja,
et laps saaks koolis käia.

Linna-valitsus leidis saatja alles 4 kuu pärast.

Õigus-kantsler ütles:

Linna-valitsus oleks pidanud leidma saatja kiiremini.

Ametnikud peavad hoolega mõtlema,
kuidas sarnaseid olu-kordi edas-pidi kiiremini lahendada.

Eesti põhi-seadus ütleb:
kõigil on õigus haridusele.

See tähendab,
et kõik peavad saama koolis käia,
ka puudega lapsed.

Siiski ei saa paljud puudega lapsed koolis käia,
sest neil pole tugi-isikut
või sobivat transporti.

Linnad ja vallad peavad leidma võimalusi,
et ka puuetega lapsed saaksid koolis käia.

Sotsiaal-transport

Sotsiaal-transport on inimeste jaoks,
kes oma puude tõttu ei saa sõita ühis-transpordiga.

Ühis-transport on näiteks: tramm, liini-buss.

Inimene saab tellida endale sotsiaal-transpordi
linna-valitsuselt või valla-valitsuselt.

See tähendab:
Ta saab sõita tööle, kooli või ameti-asutustesse
talle sobiva sõidukiga.

Sobiv sõiduk on näiteks:

- väike buss,
  kus on koht ratas-toolile,
- keskmise kõrgusega auto,
  kuhu istumiseks ei pea ronima ega kummarduma.

Mure:

Puudega inimene soovis sotsiaal-transporti,
et õhtuselt ürituselt koju saada.

Linna-valitsus keeldus:
sotsiaal-transport on ainult vajalike tegevuste jaoks.

Sotsiaal-transport ei ole meele-lahutuse jaoks.

Õigus-kantsler ütles:
Tõepoolest – sotsiaal-hoole-kande seaduse järgi
saab sotsiaal-transporti vaid vajalikeks sõitudeks.

Õigus-kantsler kirjutas Riigi-kogu sotsiaal-komisjonile:
Puuetega inimesed peavad saama sõita ka mujale,
mitte ainult tööle, kooli või ameti-asutustesse.

Edas-pidi hakatakse arutama,
kuidas arendada ühis-transporti ja sotsiaal-transporti nii,
et puuetega inimesed saaksid transporti kasutada
ka isiklikeks sõitudeks.

Kodu-teenuste eest tasu võtmine

Tartu linnas oli varem kodu-teenus tasuta.

Nüüd peab iga kodu-teenuse saaja
maksma selle teenuse eest
vastavalt oma sisse-tulekule.

Näiteks:
Kui inimese 1 kuu sisse-tulek on alla 600 euro,
tuleb 1 korra eest maksta 1 euro.

Kui inimese 1 kuu sisse-tulek on 601-800 eurot,
tuleb 1 korra eest maksta 1 euro,
lisaks 6 eurot ja 50 senti tunnis.

Kui inimese 1 kuu sisse-tulek on üle 800 euro,
tuleb 1 korra eest maksta 1 euro,
lisaks 13 eurot tunnis.

Mure:

Mõnel inimesel on suurem sisse-tulek,
aga ka suuremad kulud üürile või ravimitele.

Kodu-teenuse jaoks raha üle ei jää.

Nii võib inimene jääda kodu-teenusest ilma,
kuigi ta seda väga vajab.

Õigus-kantsler selgitas:
Tartu linn võib võtta kodu-teenuse eest tasu
täpselt nii palju,
kui tundub õiglane.

Tasu ei tohi käia inimesele üle jõu
ega takistada teenuse saamist.

Õigus-kantsler kirjutas sellest Tartu linna-valitsusele.

Tartu linna-valitsus kinnitas:

Me oleme hinnanud iga inimese olu-korda eraldi.

Oleme vähendanud kodu-teenuste tasusid
ja inimesi ka tasust vabastanud.

Õigus-kantsler tänas Tartu linna-valitsust,
et see on abi-vajajaid aidanud.

Kohustuslik kogumis-pension

Kui inimene käib tööl,
saab ta palka.

Palgast arvestatakse maha maksud.

Osa sotsiaal-maksust läheb pensioni-sambasse.

See tähendab:
igal palga-päeval läheb osa inimese palgast
tema tuleviku jaoks.

Kui inimene jääb vanadus-pensionile,
saab ta pensionit selle järgi,
kui palju raha on tema pensioni-sambasse kogunenud.

Mida rohkem raha on kogunenud,
seda suurem on pension.

Pensioni-sambaid on palju.

Kõige rohkem koguvad inimesed raha I ja II pensioni-sambasse.

I ehk 1. sammas:
raha kogutakse vanadus-pensioniks.

Selle samba puhul otsustab riik,
kui palju raha tuleb kogumiseks ära maksta.

Kui inimene jääb vanadus-pensionile,
makstakse talle pensionit 1 kord kuus.

II ehk 2. sammas:
raha kogutakse lisa-pensioniks.

Selle samba puhul saab inimene ise otsustada,
kui palju ta tahab iga kuu kogumiseks maksta.

Kui inimene jääb vanadus-pensionile,
saab ta ise valida,
mida kogutud rahaga teha.

Mure:

Vähenenud töö-võimega inimene kaebas,
et tema tahaks koguda raha mõlemasse pensioni-sambasse.

Kuna tal on vähenenud töö-võime,
maksab tema eest sotsiaal-maksu riik.

Riigi poolt makstud sotsiaal-maksust läheb raha ainult 1. pensioni-sambasse.

Õigus-kantsler arutas inimese muret
Rahandus-ministeeriumi ametnikega.

Ametnikud tegid muudatuse sotsiaal-maksu seadusesse.

Nüüd saavad ka vähenenud töö-võimega inimesed
koguda raha 2. pensioni-sambasse.

See seadus hakkas kehtima 1. jaanuaril 2026. aastal.

Õppe-laen

Kui inimene läheb õppima üli-kooli või kõrg-kooli,
saab ta taotleda õppe-laenu.

Õppe-laen tähendab,
et pank annab inimesele õppimise ajaks raha.

Nii saab inimene rahulikult õppida.

Ta ei pea õppimise ajal tööl käima,
et raha saada.

Kui kool on läbi,
peab inimene pangale õppe-laenu tagasi maksma.

Tavaliselt makstakse laenu tagasi mitu aastat,
iga kuu natuke.

Õppe-laenu ei pea tagasi maksma:

- kui inimesel tuvastatakse puuduv töövõime,
- kui inimesel on varem tuvastatud töövõimetus 80–100%
  ja see kestab siiani,
- kui inimene kasvatab raske või sügava puudega last.

Nende inimeste eest maksab õppe-laenu pangale tagasi Sotsiaal-kindlustus-amet.

Mure:

Inimesel oli juba ammu tuvastatud töö-võimetus 80%,
aga Sotsiaal-kindlustus-amet ei olnud nõus
tema eest õppe-laenu tagasi maksma.

Sotsiaal-kindlustus-amet oli otsuse teinud tervise-hinnangu järgi,
mis oli juba 10 aastat vana.

Laenu võttis inimene aga alles 3 aastat tagasi.

Siis oli inimese tervise-seisund muutunud.

Õigus-kantsleri nõunik arutas inimese muret
Sotsiaal-kindlustus-ameti ja Sotsiaal-ministeeriumi ametnikega.

Edas-pidi tehakse otsus laenu tagasi maksmise kohta
selle järgi,
missugune oli inimese tervise-seisund
laenu võtmise ajal
ja pärast seda.

See seadus kehtib 2026. aasta 1. juunist.

Millal on puudega noor töö-ealine?

Praeguse seaduse järgi on puudega laps töö-ealine siis,
kui ta saab 16-aastaseks.

Siis tehakse talle töö-võime hindamine
ja hakatakse maksma töö-võime toetust.

1. veebruaril 2027. aastal muutub sotsiaal-toetuste seadus.

Uue seaduse järgi on puudega laps töö-ealine siis,
kui ta saab 18-aastaseks.

Ka töö-võimet hakatakse hindama alles 18-aastastel.

Mure:

Puudega laps saab 16-aastaseks enne 1. veebruari 2027.

Lapse vanem soovis, et uus seadus hakkaks kehtima juba varem,
et ka tema laps saaks töö-ealiseks alles 18-aastaselt.

Õigus-kantsler selgitas:
Muretsemiseks ei ole põhjust.

Need puudega 16-18-aastased,
kellele on määratud töö-võime toetus enne 1. veebruari 2027,
saavad seda toetust ka edas-pidi.

Lisaks saavad nad ka puudega töö-ealise inimese toetust.

Need puudega noored,
kes saavad 16-aastaseks pärast 1. veebruari 2027,
saavad puudega lapse toetust kuni 18-aastaseks saamiseni.

Selleks, et töö-võime toetust saada,
ei pea puudega noor tööle minema.

Pane tähele:

- Töö-võime toetus on keskmiselt 391 eurot kuus.
- Puudega töö-ealise inimese toetus on 29 kuni 100 eurot kuus.

- Puudega lapse toetus on 139 kuni 270 eurot kuus.

See tähendab:
need puudega noored,
kes saavad töö-võime toetust ja puudega töö-ealise inimese toetust,
saavad rohkem raha
kui need puudega noored,
kes saavad ainult puudega lapse toetust.

Eest-koste süsteemi muutmine

Kui inimese vaimne tervis on väga halb
ja ta võib teha enda jaoks halbu otsuseid,
määratakse talle **eest-kostja**.

Eest-kostja teeb otsuseid selle inimese eest,
ta kaitseb selle inimese õigusi ja huvisid.

Sellist süsteemi nimetatakse: **eest-koste**.

eest-kostja – inimene, kellel on õigus ja kohustus teha otsuseid
teise inimese eest

eest-kostetav – inimene, kelle eest teeb otsuseid eest-kostja

Ministeeriumide ametnikud valmistavad praegu ette
eest-koste seaduse muutmist.

Õigus-kantsler ütles:

Eest-koste seadust tuleb tõesti muuta.

Seda on vaja puuetega inimeste õiguste kaitseks.

Seaduse muutmisel tuleb täpselt kirja panna:

- millisel juhul inimene vajab eest-kostet
  ja millisel juhul mitte,
- milliseid otsuseid peab tegema eest-kostja
  ja milliseid otsuseid võib teha inimene ise.

Tuleb arutada:
Millist kaitset on tegelikult vaja
psüühika-häirega täis-kasvanud inimestel?

Kaitsta tuleb neid,
kellel päriselt on kaitset vaja.

Laste ja täis-kasvanute eest-koste peavad olema erinevad.

See tähendab:
laste eest tehakse teist-suguseid otsuseid
kui täis-kasvanud inimese eest.

Lisaks:

Eest-koste seadusest
ja teistest seadustest
tuleb välja võtta sõnad,
mis halvustavad puuetega inimesi.

Näiteks: vaimu-haigus, nõdra-meelsus.